

LICHTENŠTEJN, DITRICHŠTEJN, VALDŠTEJN – TŘI CESTY K ÚSPĚCHU¹

Úvod

Jedním ze zásadních přístupů k nově pojímaným politickým dějinám raného novověku často bývá analýza politických a sociálních kariér vybraných jednotlivců a jejich komparace, umožňující sledování variability mezi obecně formulovanými předpoklady a jejich konkrétním naplněním srovnatelnými osobami.² Dějiny politického myšlení a politických institucí představované konkrétními osobnostmi a jejich kariérami ostatně ne nadarmo představují jeden z objektů nové francouzské historie, jež od sedmdesátých let dvacátého století spoluurčuje základní kontury evropského historického bádání. Historikové si proto od druhé poloviny 20. století znovu pokládají otázku po smyslu, typologii a možnostech analýzy historických biografii a autobiografií, stejně jako o možnostech aplikace biografické metody a atributech biografii při výzkumu politických a sociálních kariér raněnovověké střeoevropské šlechty a šlechtických kariér.³ Pojem „kariéra“ se stává jedním z klíčových objektů tohoto výzkumu, který se samozřejmě v závislosti na proměně dobových mentalit proměňuje ve svém objektu a v závislosti na nich i proměnami badatelských metod a přístupů. Pokud se zaměříme na období raného novověku, lze v tomto ohledu zohlednit charakteristiku Petry Vokáčové, podle níž „pojem *carriera* znamenal v jazyku barokních aristokratů mnohem více, nežli obnáší profesní dráha v moderním slova smyslu. Byla souhrnným označením pro splnění a rozvinutí všech předpokladů, nutných k efektivnímu a pokud možno trvalému začlenění mezi sociální politickou elitu státu, popř. mezi společnost panovnického dvora.“⁴ Jde o způsoby vnímání a postupy, které lze velmi dobře aplikovat na výzkum politických kariér nejvýznamnějších raněnovověkých příslušníků rodu Lichtenštejnů.⁵

¹ Tato stať byla připravena v rámci projektu Masarykovy univerzity v Brně MSM0021622426 „Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: Prameny, země, kultura“.

² V poslední době se o uplatnění komparativní biografické metody pro dějiny společenských elit raného novověku pokusila především Petra Vokáčová. VOKÁČOVÁ, Petra: *Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie českých zemí a císařský dvůr v době vrcholného baroka*. Brno 2007. (Nepublikovaná disertační práce.)

³ O „intelektuální biografii“ jakožto sociální historii u Luciena Febvra srovnej CHARTIER, Roger: *Na okraji útesu*. Praha 2010, především s. 34-35. Shrnující sborník vypovídající o biografické metodě WINKELBAUER, Thomas (ed.): *Vom Lebenslauf zur Biographie. Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik*. Horn – Waidhofen/Thaya 2000. V českém prostředí srovnej též KONOPÁSEK, Zdeněk: *Auto/biografie a sociologie*. Praha 1994; SVOBODA, Michal: *Biografická metoda v antropologii*. CAAT, Přehledové studie 07/12, Plzeň 2007.

⁴ Vokáčová proto činí rozdíl mezi klasickými biografiemi a „příběhy kariér“, které jsou pro ni vyprávěním o osudech postav, které zasvětily své životy politice, dvorské službě či úřední správě, ať už ve sféře civilní, v církvi, anebo v armádě. VOKÁČOVÁ, P.: *Příběhy o hrdé pokoře*, s. 18.

⁵ HAUPT, Herbert: *Fürst Karl I. von Liechtenstein, Obersthofmeister Kaiser Rudolfs II. und Vizekönig von Böhmen. Hofstaat und Sammeltätigkeit*. Edition der Quellen aus dem liechtensteinischen Hausarchiv. Textband. Quellen und Studien zur Geschichte des Fürstenhanes Liechtenstein. 1/1. Wien – Köln – Graz 1983; STLOUKAL, Karel: *Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II. (1596-1607)*. Český časopis historický (dále ČČH) 18, 1912, s. 21-37, 153-169, 380-434; WINKELBAUER, T.: *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*. Wien – München 1999; FLEISCHER, Victor: *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler (1611-1684)*. Leipzig 1910; HAUPT, H. (ed.): *Von der Leidenschaft zum Schönen. Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein (1611-1684)*. Bd. 1-2. Wien – Graz 1998.

K nejdůležitějším atributům, kterými je možno hodnotit působení Lichtenštejnů v českých zemích a ve střední Evropě, přináleží „dlouhé trvání“. Přesto lze konstatovat, že v dlouhých dějinách tohoto rodu je několik období a osobností, které lze označit za klíčové. Jedním z takových období je nepochybně zlomová „bělohorská doba“, jež je personifikována mimo jiné i prostřednictvím osobnosti knížete Karla z Lichtenštejna.⁶ Právě kníže Karel z Lichtenštejna spolu s kardinálem Františkem z Ditrichštejna a císařským generalisimem Albrechtem z Valdštejna představují triumvirát reprezentující politické, společenské i kulturní proměny, k nimž ve střední Evropě kolem roku 1620 došlo.⁷ Právě osobnost Karla z Lichtenštejna jakožto ztělesnění staroměstské exekuce například podle Thomase Winkelbauera vytváří jedno z nejvýznamnějších „míst paměti“ českých dějin.⁸ Pro zkoumání role Karla z Lichtenštejna v uvedených proměnách v konfrontaci s jeho dvěma největšími konkurenty není přitom zanedbatelná ani další konfrontace, a to s jeho dvěma mladšími bratry Maxmiliánem a Gundakarem, kteří v některých ohledech vzestup nejstaršího z bratrské trojice na cestě k úspěchu doplňovali.

Vzájemná konfrontace či paralelní životopis Lichtenštejna, Ditrichštejna a Valdštejna není jen otázkou moderního historického bádání s užitím biografické metody, ale v logických souvislostech se objevuje v dlouhém trvání, ve vztahu k historické paměti. Vztah mezi Lichtenštejnem a Valdštejnem byl charakterizován jejich společenskou pozicí dvou nejbohatších českých magnátů. V prvním případě šlo o nejvyššího zemského úředníka, ve druhém o nevýznamnějšího vojevůdce. Byly to nicméně především osobnosti Karla z Lichtenštejna a Františka z Ditrichštejna, které navzájem konfrontovali již jejich současníci, a to hlavně díky jejich přirozenému spojenectví a současné rivalitě v úřadech českého a moravského zemského gubernátora. Pro časově i geograficky pouze o nemnoho vzdáleného pozorovatele, jakým byl autor polského cestopisu popisující dvě evropské cesty Jakuba Sobieského, otce pozdějšího polského krále Jana III., Lichtenštejn a Ditrichštejn díky svým hodnostem a úřadům, díky svému majetku a nepochybně i díky sousedícím državám na moravsko-rakouské hranici například tak splývaly, že při popisu pobytu Jakuba Sobieského v Mikulově o kardinálu Ditrichštejnovi i o jeho nástupci v držbě mikulovského dominia důsledně hovoří jako o „knížeti Lichtenštejnovi“.⁹ Konfrontace Lichtenštejna, Ditrichštejna a potažmo i Valdštejna zahrnovala také stránku jejich pomyslné společné pozice ve službách protireformace a nastupujícího habsburského absolutismu ve smyslu termínů Jiřího Raka „cizácká šlechta“ a „tři sta let jsme trpěli“.¹⁰ Vždyť i historické pamflety z období a probuzeneckého vnímání historického češství a později z období

⁶ KNOZ, Tomáš: *Lichtensteinové, Morava a Valtice v 1. polovině 17. století*. In: Kordiovský, E. (ed.): *Město Valtice*. Valtice 2001, s. 301-315; STÖGMANN, Arthur: *Karel z Lichtenštejna, Albrecht z Valdštejna a převratné změny v Čechách po bitvě na Bílé hoře (1620-1627)*. In: Fučíková, E. – Čepička, L. (edd.): *Albrecht z Valdštejna*. Inter arma silent musea?, Praha 2007, s. 295-303.

⁷ KNOZ, T.: *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*. Praha 2008, především s. 231-249.

⁸ WINKELBAUER, T.: *Lichtenštejnové jako „šlechta neznající hranice“*. *Náčrt majetkového vývoje pánů a knížat Lichtenštejnských v Dolních Rakousích a na Moravě v rámci politických dějin*. In: Bůžek, V. – Komlosy, A. – Svátek, F. (edd.): *Kultury na hranici*. Vídeň 1995, s. 215-222; WINKELBAUER, T.: *Karrieristen oder fromme Männer? Adelige Konvertiten in den böhmischen und österreichischen Ländern um 1600*. *Frühneuzet-Info* 10, 1999, Heft 1-2, s. 9-20; TYŽ: *Wandlungen des mährischen Adels um 1600*. In: Mack, K. (ed.): *Jan Amos Comenius und Politik seiner Zeit*. Wien – München 1992, s. 16-36.

⁹ ROCZYŃSKI, Edward (ed.): *Dwie podróże Jakóba Sobieskiego odbyte po krajach europejskich w latach 1607-13 i 1638*. Poznań 1833.

¹⁰ RAK, Jiří: *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*. Praha 1994, především kap. *Šlechta zrádná a cizácká*, s. 67-81; TYŽ: *Stereotyp Němce v českém historickém vědomí*. *Dějiny a současnost (dále DsS)* 12, 1990, č. 3, s. 34-37.

národního probuzení hovoří společně o Lichtenštejnech a Ditrichštejnech jako o rodech, které nejvíce majetkově profitovaly na české tragedii vrcholící na bělohorské pláni a zakrátko na to na Staroměstském náměstí.¹¹

Všechny tři zmiňované osobnosti byly předmětem biografického bádání již v průběhu svého života či v době bezprostředně následující. Základní rámec uvedených autentických či quasiautentických biografii přitom rámuje díla Bartoloměje Paprockého *Zrcadlo slavného Markrabství moravského a Diadochos*, které reprezentanty bělohorské generace typu Karla z Lichtenštejna, Františka z Ditrichštejna a Albrechta z Valdštejna zachycuje jako velmi mladé a velmi nadějně představitele české a moravské šlechty¹² a dílo Franze Christoha Khevenhüllera *Conterfet Cupferstich*¹³ obsahující celou řadu mikrobiografií již často velice vyznaných aristokratů nastupujícího habsburského barokního absolutismu. Především Albrecht z Valdštejna se potom stal hlavní postavou klasických historických biografií 19. a počátku 20. století. A všechny tři sledované osobnosti se dočkaly samostatného biografického zpracování i v posledním půlstoletí. Za všechny lze zmínit alespoň práce Volkera Presse, Herberta Haupta, Thomase Winkelbauera a Arthura Stögmanna o Karlu z Lichtenštejna,¹⁴ práce Pavla Balcárka a Tomáše Parmy o Františku z Ditrichštejna¹⁵ a práce Golo Manna, Josefa Janáčka, Josefa Poliškenského a Josefa Kolmanna o Albrechtovi z Valdštejna.¹⁶ Uvedená samostatná zpracování kariér ovšem zpravidla nemohou poskytnout odpověď na otázku po základních předpokladech ledovaného kariérního růstu. Ty lze odhalit až při výše zmiňované vzájemné konfrontaci a paralelním výkladu.

Oněmi zmiňovanými základními předpoklady úspěšné kariéry aristokratického jednotlivce v době bělohorských proměn společnosti, jež by v předkládaném příspěvku měly být alespoň ve zjednodušené a tezovité podobě představeny prostřednictvím základní biografické komparace kariérního postupu tří významných politických profitérů bělohorského období, Karla z Lichtenštejna, Františka z Ditrichštejna a Albrechta z Valdštejna, jsou především rodová kontinuita, majetkové

¹¹ Moravský zemský archiv Brno, G 138, Rodinný archiv Berchtoldů, inv. č. 593, kart. 199, Pamflet na moravský konfiskační protokol, namířený proti Liechtensteinům a Dietrichsteinům spolu s básní ikající nad porážkou českého vojska na Bílé hoře, 1. pol. 19. století.

¹² PAPROCKÝ Z HLOHOL, Bartoloměj: *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*. Olomouc 1593, fol. CXLIII-CXLV. Reprint Ostrava 1993; TÝŽ: *Diadochos id est successio*. Praha 1602.

¹³ KHEVENHÜLLER, Franz Christoph: *Conterfet Cupferstich*. Leipzig 1721-1726, tomus II., pag. 39-42.

¹⁴ PRESS, Volker: *Das Haus Liechtenstein in der europäischen Geschichte*. In: Press, V. – Willoweit, D. (edd.): *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung*. Wien – München 1988, s. 15-86; HAUPT, H.: *Fürst Karl I. von Liechtenstein*; WINKELBAUER, T.: *Lichtenštejnové jako „šlechta neznající hranice“*, s. 215–218; TÝŽ: *Karrieristen oder fromme Männer?*, s. 9-20; STÖGMANN, A.: *Karel z Lichtenštejna*, s. 295-303.

¹⁵ BALCÁREK, Pavel: *Kardinál František z Ditrichštejna (1570-1636)*. Kroměříž 1990; TÝŽ: *Kardinál František Ditrichštejn (1570-1636). Gubernátor Moravy*. České Budějovice 2007; PARMA, Tomáš: *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii Brno 2010*. (Nepublikovaná disertační práce.)

¹⁶ RANKE, Leopold v.: *Geschichte Wallensteins*. Leipzig 1869; SRBIK, Heinrich v.: *Wallensteins Ende*. ²Wien 1952; PEKAŘ, Josef: *Valdštejn 1630-1634. Dějiny valdštejnského spiknutí*. Praha 1895. ²Praha 1933. MANN, Golo: *Wallenstein, sein Leben erzählt von Golo Mann*. Frankfurt/M 1971; JANÁČEK, Josef: *Valdštejn a jeho doba*. Praha 1978; TÝŽ: *Valdštejnova pomsta. (Příspěvek k úloze vrchnostenských měst v první polovině 17. století)*. Praha 1992; KOLLMANN, Josef: *Valdštejn a evropská politika 1625-1630. Historie 1. generalátu*. Praha 1999; TÝŽ: *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu 1631-1634*. Praha 2001; POLIŠENSKÝ, Josef - KOLLMANN, Josef: *Valdštejn. Ani císař ani král*. Praha 1995.

zázemí, provázanost se stavovským prostředím země, konfesní příslušnost a v neposlední řadě vztah k panovníkovi a panovnickému domu. Především těchto pět kategorií totiž ve složité historické situaci první poloviny 17. století předurčovaly možnosti uplatnění dané osobnosti v dobové společnosti, a to dokonce více nežli třeba výchova a vzdělání.

Rodová kontinuita

Dřevořez Jana Willenbergera s portrétem Karla z Lichtenštejna na Lednici, Valticích a Wilfersdorfu,¹⁷ který se stal součástí příslušné kapitoly díla Bartoloměje Paprockého z Hlohov Zrcadlo slavného Markrabství moravského, zobrazuje vladaře Lichtenštejnského domu jako mladého elegantního rytíře v brnění, s typickými prvky renesančního oděvu i s důležitými atributy jeho tehdejší moci.¹⁸ Lichtenštejn, v době vzniku Paprockého díla komorník rakouského arciknížete Matyáše, je zde vnímán především v souvislosti s linií rodu Lichtenštejnů, kterou představovala jeho pozice nejstaršího syna Hartmana z Lichtenštejna a další dlouhá řada předků, již Paprocký vede zpět až k roku 1212, kdy podle něj měli Lichtenštejnové vstoupit do služeb českého krále Přemysla Otakara. Již tehdy se v jejich erbů měl projevit jejich vztah k Moravě: „...Slavná Moravo, ač toto péro mé / O předku erbů téhož nevyrazí / však pokudž zemi Pán z Nebe nezkazí / jméno tu jeho slavné nezahyne / čímž dál tím více ozdobněji slyne.“ Paprocký ovšem nezapomíná ani na skutečnost, že sňatkem Karla s Annou a Maxmiliána s Kateřinou z Boskovic Lichtenštejnové své dějiny propojují s historií dalšího významného moravského šlechtického rodu. A tak je v tomto oficiálním dobovém genealogickém spisu moravanství předbělhorských Lichtenštejnů zdůrazněno zcela nepochybným způsobem.¹⁹

Obr. 1. Portrét Karla I. z Lichtenštejna v díle Bartoloměje Paprockého Zrcadlo slavného Markrabství moravského. Olomouc 1593. Foto autor.

Jedním ze základních předpokladů cesty k úspěchu bělohorské generace Lichtenštejnů, resp. vladaře domu Karla z Lichtenštejna v komparaci s jeho hlavními soupeřícími a v jedné osobě konkurenty Ditrichštejnem a Valdštejnem je starobylý původ a rodová kontinuita. Nešlo přitom ani zdaleka pouze o symbolickou veličinu coby předpoklad společenské a osobní prestiže, nýbrž především o veličinu

¹⁷ Paprocký zde ovšem uvádá Wilfersdorf. Ve skutečnosti byl nicméně držitelem Wilfersdorfu ve sledovaném období Karlův bratr Gundakar z Lichtenštejna. Srovnej WINKELBAUER, T.: *Lichtenštejnové jako „šlechta neznající hranice“*, s. 215–218, zde s. 216. Podle něj při dělení rodového majetku po smrti Jana Septima z Lichtenštejna získal Karel Valtice, Herrnbaumgarten a Lednici, Maxmilián Rabensburg a Hohenau a Gundakar Ringelsdorf.

¹⁸ HLAVICOVÁ, Zuzana: Jan Willenberg, knižní ilustrace. Brno 2008 (Nepublikovaná diplomová magisterská práce). Zde uvedena též další literatura o Janu Willenbergovi a jeho přístupu ke grafickým knižním ilustracím.

¹⁹ PAPROCKÝ Z HLOHOL, B.: *Zrcadlo*, fol. 143r-144v.

právní, jež byla předpokladem konkrétního zařazení v hierchizované společnosti a přístupu k zemským i některým dvorským úřadům.²⁰ V tomto ohledu se mohli Lichtenštejnové vykazovat ve srovnání se svými konkurenty velkými výhodami. Jak zaznamenal i Paprocký, původ jejich rodu i jeho sepětí s Moravou byl veden již od raného středověku a Karel z Lichtenštejna se tak mohl považovat za představitele jednoho z nejstarších rodů nejen v Čechách a na Moravě, ale i v dimenzi rakouských zemí. Ne nadarmo Paprocký zmiňuje před Karlem z Lichtenštejna celkem deset jeho předků, kteří zasáhli nejen do dějin Rakous i Moravy, ale jsou zmiňováni také v souvislosti s Čechami a Polskem.²¹ A rodovou slávu Lichtenštejna neopomíjí ani autor spisu *Conterfet Cupferstich*, který vedle významu Karlova otce Hartmana zdůrazňuje i důležitost rodové linie jeho matky Anny Marie z Ortenburgu, dcery hraběte Karla z Ortenburgu, po němž zdědil Liechtenstein také své křestní jméno.²²

Naproti tomu Ditrichštejn i Valdštejn sice náleželi ke starobylym rodům, ve srovnání s Lichtenštejnem tuto starobylost ovšem ve vztahu k prostoru českých zemí mohli uplatnit pouze v omezené míře. V případě Františka z Ditrichštejna představoval hendikep jeho cizí původ. Na Moravě Ditrichštejnové působili teprve ve druhé generaci, navíc Františkův otec Adam z Ditrichštejna trávil dlouhý čas jako císařský diplomat mimo hranice českých zemí a totéž se týkalo i mladého Františka z Ditrichštejna, s jehož církevní drahou bylo spojováno získání vzdělání v Madridu a v Římě. V rozhodujícím období sklonku 16. století proto Ditrichštejnové zůstávali poněkud stranou zájmu dobových genealogů majících vliv pro vytváření obrazu české a moravské šlechty. O tom, že byl František z Ditrichštejna na počátku své politické a církevní dráhy na Moravě považován za cizozemce, jehož neznalost zemského jazyka ho diskvalifikuje i v jeho úřední kariéře, ostatně svědčí i známý spor s Karlem starším ze Žerotína a dalšími příslušníky moravské stavovské obce.²³

Podobně, byť na základě jiných skutečností, tomu bylo i s Albrechtem z Valdštejna. Valdštejnové jeho linie ani zdaleka nemohli promlouvat do politických poměrů v Čechách. Pokud jde o Moravu jako nástupní prostor Albrechta z Valdštejna, tam byl budoucí císařský generalissimus představitelem první generace rodu.²⁴ Vcelku neúspěšná byla i snaha Abrechtova příbuzného Adama mladšího z Valdštejna převzít tradici starobylé a zároveň aktuálně velmi významné moravské větve Brtnických z Valdštejna, jež byla účelově spojena se snahou převzít po Bílé hoře jejich konfiskované majetky.²⁵

²⁰ KNOZ, T.: *Středověký původ moravské šlechty v Zrcadle Bartoloměje Paprockého*. In: Borovský, T. – Jan, L. – Wihoda, M. (edd.): *Ad vitam et honorem*. Brno 2003, s. 149-166; HRABĚTOVÁ, Irena: *Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohól*. Brno 1992.

²¹ PAPROCKÝ Z HLOHOL, B.: *Zrcadlo*, fol. 143r-144v.

²² KHEVENHÜLLER, F. Ch.: *Conterfet Cupferstich*, fol. 39.

²³ O těchto skutečnostech referují prakticky shodně všichni životopisci kardinála Františka z Ditrichštejna, ale také životopisci Karla staršího ze Žerotína a autoři zabývající se obecně poměry v moravském stavovském systému předbělohorské epochy. BALCÁREK, P.: *Kardinál* (1990), s. 21-26; TÝŽ: *Kardinál* (2007), především s. 41-52; PARMA, T.: *František kardinál Dietrichstein*, s. 120, pozn. 369 (zde i další odkazy na starší literaturu).

²⁴ JANÁČEK, J.: *Valdštejn*, především s. 54-62.

²⁵ Snaha Adama ml. z Valdštejna zachránit konfiskované statky Zdeňka Brtnického z Valdštejna. O tom císař v dopise kardinálu Dietrichsteinovi v listu z 18. 2. 1623: „...Adam von Waldstein, auf Hradeck, Lowositz, Seelowitz und Weißwaßer, Obrister Landhofmeister unseres Erb Königsthums Böheimb, wegen seines in Mähren verhaftten Veters Zdenieks von Waldstein confiscierte Güter, so ein Fideicomiß sein sollen...“ Kardinál Dietrichstein potom v odpovědi císaři upřesnil, že jde o panství Brtnice a Moravské Budějovice, z nichž první již bylo přiděleno Rombaldu Collaltovi, který má velké zásluhy a jemuž by jakékoliv další změny přinesly velké potíže. Dále kardinál argumentoval proti Adamovi ml. z Valdštejna, že v tomto případě nemůže jít o žádný fideikomis. Navíc v tomto důležitém listu poukázal i na analogické případy a dokládal, že se na konfiskační proces žádná běžná fideikomisní pravidla nevztahují. Kardinál se k tomu ještě vrátil i v dalším dopise císaři,

Uvedený hendikep mohlo jen parciálně kompenzovat Valdštejnovo evidentní propojení s jinými starobylými moravskými rody, a sice se Žerotíny a s Nekši z Landeka.²⁶ Ačkoliv bělohorská doba při povznášení konkrétních osobností na společenském žebříčku dosavadní složitý stavovský systém do značné míry eliminovala, bylo i pro císaře Ferdinanda II. precedentní ocenění příslušníků starobylých rodů spjatých s konkrétní zemí z propagačních důvodů důležité a Karel z Lichtenštejna měl tedy i v tomto ohledu mezi ostatními zájemci o přední postavení v rámci českých zemích výsostnou pozici.²⁷

Majetkové zázemí

Jezdecký portrét Gundakara z Lichtenštejna coby staršího muže dokládá další důležitý atribut charakterizující postavení aristokrata raného novověku, a sice jeho propojení se zázemím svých statků, které ve sledovaném okamžiku představovalo mnohem více nežli pouhý majetkový aspekt. Portrét na pozadí svého rezidenčního města či městečka představuje v 17. století určitý typ zobrazení aristokrata-vrchnosti. V tomto konkrétním případě je Gundakar z Lichtenštejna spodobně se svým moravskokrumlovským zámekem, k jehož rozsáhlé přestavbě patrně přistoupil poté, co jej v procesu pobělohorských konfiskací získal po někdejším českém královském maršálkovi Pertoldu Bohobuda z Lipé. Rozlehlý moravskokrumlovský arkádový zámek na obraze tak reprezentuje kulturní i hmotné bohatství zdejší vrchnosti, protože podobně jako za pánů z Lipé, i za Gundakara z Lichtenštejna zůstávalo moravskokrumlovské panství jedním z největších a nejvýnosnějších statků v zemi.²⁸ Pravděpodobně jako nezamýšlený symbol lze vnímat odkaz na renesanční období, které je v Moravském Krumlově spjato s pány z Lipé, a tedy i odkaz na zisk zdejšího panství z pobělohorských konfiskací. Zatímco oba Gundakarovi starší bratři, Karel a Maxmilián, se opírali především o tradiční rodové državy nebo o statky získané sňatkem, v případě moravských statků Gundakara – Moravského Krumlova i Uherského Ostrohu – šlo o majetky získané po reprezentantech stavovského povstání. Druhým objektem, reprezentujícím moravskokrumlovskou rezidenci, charakteristickou ambicí stát se centrem jeho raně barokního knížectví Lichtenštejn, je klášter piaristů, který Gundakar pod vlivem četby Valeriána Magniho jen krátce předtím založil a jehož prostřednictvím se své nově nabytá panství pokoušel rekatolizovat. Portrét tedy lze vnímat nejen jako zobrazení Gundakara z Lichtenštejna jako vojáka a jako vrchnost, ale také jako jeho rozkročení mezi základními dobovými principy profanum a sacrum, jejichž pomocí spravuje své statky.²⁹

takže případ Brtnice měl charakter právního precedentu. Moravský zemský archiv Brno, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 418, kart. 140, únor 1623, fol. 42-46. KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace*, s. 176-178. Nicméně je nutno podotknout, že i Paprocký v kapitole Zrcadla věnované Valdštejnům (z představitelů bělohorské generace je zastoupen Adam mladší, nikoliv však Albrecht), uvádí i příslušníky brtnické větve rodu.

²⁶ FIALOVÁ, Vlasta: *Lukrecie Nekšovna z Landeku, první manželka Albrechta z Valdštejna*. ČČH 40, 1934, s. 125-136; JANÁČEK, J.: *Valdštejnova pomsta*, především s. 91-112.

²⁷ FRANZL, Johann: *Ferdinand II. Kaiser im Zwiespalt der Zeit*. ²Graz – Wien – Köln 1989, kap. Freunde und Feinde, s. 167-177 a kap. Poena et premium, s. 184-193. Srovnej MAŤA, Petr.: *Der Adel aus den böhmischen Ländern am Kaiserhof 1620-1740. Versuch eine falsche Frage richtig zu lösen*. In: Bůžek, V. – Král, Pavel (edd.): *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*. *Opera historica* 10, 2003, s. 191-233.

²⁸ WINKELBAUER, T.: *Fürst und Fürstendiener*, zde především s. 338-353; KROUPA, Jiří: *Proměny moravskokrumlovského zámku v době renesance a baroka*. In: Fišer, Z. (ed.): *Moravský Krumlov ve svých osudech*. Brno – Moravský Krumlov 2009, s. 265-276; SMUTNÝ, Bohumír: *Od nástupu rodu Lichtenštejnů do konce barokní doby*. In: tamtéž, s. 103-122.

²⁹ WINKELBAUER, T.: *Fürst und Fürstendiener*, s. 485-410; KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace*, především s. 182-183.

Obr. 2. Portrét Gundakara z Lichtenštejna v pozadí s vedutou Moravského Krumlova z Lichtenštejnských knížecích sbírek. Foto Liechtenstein. The Princely Collections.

O rozložení majetkových poměrů mezi tři významné pretendenty role nejvýše postaveného aristokrata v českých zemích není pochybnosti. Podobně jako v případě rodové starobylosti, také v tomto ohledu sehrával rozhodující roli Karel z Lichtenštejna. Zdánlivě byl lokálně soustředěn na určité prostorově ohraničené místo, tuto nevýhodu ovšem kompenzovala jeho poloha po obou stranách moravsko-rakouské hranice.³⁰ Rozsáhlý majetek, vinoucí se po obou březích řeky Dyje vykazoval v dlouhém trvání stabilitu již od středověku a nic na ní nezměnil ani dočasný ústup v druhé polovině 16. století, spojený s opuštěním Mikulova. Naopak ještě předbělohorská generace Lichtenštejnů zažila zásadní rozmach rodového majetku, a to v souvislosti se sňatkem svou

³⁰ WINKELBAUER, T.: *Lichtenštejnové*, zde s. 217-219; HRUBÝ, František: *Moravská šlechta roku 1619, její jmění a náboženské vyznání*. Časopis Matice moravské (dále ČMM) 46, 1922, s. 107-169; MATĚJEK, František: *Bílá hora a moravská feudální společnost*. Československý časopis historický 22, 1974, s. 81-104.

příslušníků rodu Lichtenštejnů se dvěma zámožnými dědičkami Boskoviců.³¹ Tento dvojitý rodový sňatek ostatně neopominul ani Paprocký, když zdůvodňoval význam nárůstu moci Lichtenštejnů v rámci moravské šlechtické obce sklonku 16. století.³² Ještě předbělohorské jsou i přes četné spory s místními stavovskými elitami také zisky Karla z Lichtenštejna na Opavsku, resp. ve Slezsku, spojené s Karlovým jmenováním do hodnosti Opavského knížete.³³ Kromě toho se mohl Karel z Lichtenštejna coby vladař rodu opírat i o zázemí tvořené majetkem svého bratra Maxmiliána a posléze i mladšího bratra Gundakara.³⁴ Ještě před Bílou horou tak Lichtenštejnové na Moravě drželi majetek, který byl rozložen od jihu až k severu země a na jihoseverní ose pokračoval na jedné straně do Rakous a na druhé do Opavska. Co do počtu poddaných šlo o majetek, který jednoznačně převyšoval čísla zaznamenaná u jiných předních aristokratů na Moravě. Před spojením s Boskovicí čítaly majetky Karla z Lichtenštejna na Moravě podle údajů zjistitelných z tabulek Františka Hrubého, resp. Františka Matějka 659 a připočítáme-li Prostějov koupený roku 1599 celkem 2098 poddaných. Po spojení s Boskovicí a převzetím jejich statků Černá Hora a Úsov to bylo celkem 3672 poddaných.³⁵ Před vypuknutím stavovského povstání roku 1619 i po ukončení procesu pobělohorských konfiskací roku 1640 byl nejbohatším moravským šlechticem „vůdce a vladař rodu lichtenštejnského“, kterým byl v prvním případě kníže Karel z Lichtenštejna a ve druhém jeho syn Karel Eusebius z Lichtenštejna. K roku 1619 žilo na moravských panstvích Karla z Lichtenštejna celkem 3 672 poddaných (resp. společně s panstvími Maxmiliána z Lichtenštejna celkem 4 758 poddaných), k roku 1644 celkem 9 349 poddaných.³⁶ Karel Eusebius z Lichtenštejna tedy držel ve srovnání se svým otcem trojnásobný (resp. dvojnásobný) počet poddaných, což ovšem nebylo zapříčiněno pouze samotným konfiskačním procesem, ale také koncentrací rodového majetku po smrti Eusebiova strýce Maxmiliána z Lichtenštejna a nepochybně i obecným trendem nárůstu majetku aristokracie a především „nové“ knížecí vrstvy na úkor malé šlechty.³⁷ Přestože díky rozsáhlým majetkovým ziskům, které majetkovou převahu Karla z Lichtenštejna a jeho bratrů vůči ostatním představitelům moravské aristokracie ještě zdůraznily, nic nezměnily na skutečnosti, že k lichtenštejnskému „majetkovému zázraku“ byly základy položeny již podstatně dříve. Absolutní majetek Lichtenštejna po Bílé hoře značně narostl, jeho relativní majetková převaha v zemi vůči ostatním moravským aristokratům pouze dovršila dřívější tendence.³⁸

³¹ Obecně k raně novověkým sňatkovým strategiím Lichtenštejnů JÜNGLING, Hans Jürgen: *Die Heiraten des Hauses Liechtenstein im 17. und 18. Jahrhundert. Konubium und soziale Verpflechtungen am Beispiel der habsburgischen Hocharistokratie*. In: Press, V. – Willoweit, D. (edd.): *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung*. Wien – München 1988, s. 329-345.

³² PAPROCKÝ Z HLOHOL, B.: *Zrcadlo*, fol. 144v-145f.

³³ OBERHAMMER, Evelin: *Viel ansehnliche Stuck und Güeter. Die Entwicklung des fürstlichen Herrschaftsbesitzes*. In: Táž (ed.): *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel*. Wien – München 1990, s. 33-45.

³⁴ WINKELBAUER, T.: *Fürst und Fürstendiener*, s. 53-65; TÝŽ: *Das „Fürstentum Liechtenstein“ in Südmähren und Mährisch Kromau (bzw. Liechtenstein) als Residenzstadt Gundakers von Lichtenštejn und seines Sohns Ferdinand*. In: Bůžek, V. (ed.): *Život na dvorech barokní šlechty*. Opera Historica 5. České Budějovice 1996, s. 309-334.

³⁵ HRUBÝ, F.: *Moravská šlechta*, s. 107-169; MATĚJEK, F.: *Bílá hora*, s. 81-104, zde s. 84.

³⁶ MATĚJEK, F.: *Bílá hora*, s. 81-104, zde s. 92.

³⁷ KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace*, s. 315-316. O významu nové knížecí vrstvy srovnej MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500-1700)*. Praha 2004, s. 69-73.

³⁸ HOFMEISTER, Herbert: *Pro conservanda familiae et agnationis dignitate. Das liechtensteinische Familien-Fideikommiß als Rechtsgrundlage der Familien- und Vermögenseinheit*. In: Oberhammer, E. (ed.), *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel*, s. 46-63. Srovnej GERŠIČ, Miroslav: *Dědické smlouvy Lichtenštejnů a snaha udržet*

Česká historiografie a vlastně i starší pamfletistická literatura již tradičně ve vztahu k pozemkovému majetku spojuje osobnost Karla z Lichtenštejna a dalšího významného pobělohorského profitéra, moravského zemského hejtmana Františka z Ditrichštejna.³⁹ Ačkoliv lze jejich postupy v získávání majetku při určitém typu kategorizace považovat za analogický, při jiném přístupu ovšem nelze nepostřehnout také významné odlišnosti. V porovnání s majetkovými předpoklady Lichtenštejnů byl totiž předbělohorský majetkový nástup Františka z Ditrichštejna podstatně skromnější. Otcovské mikulovské panství bylo nepochybně bohaté a do značné míry rozkvétající a mělo vysoký ekonomický výnos, v porovnání s velkými majetky jiných moravských aristokratických rodů však bylo přece jen izolované. Jelikož šlo o církevního magnáta, majetkové zisky Františka z Ditrichštejna nemohly jít Lichtenštejnovou nebo Valdštejnovou cestou sňatkové politiky. Tu mohlo jen v jisté míře vynahrazovat praktické profitování z majetků olomouckého biskupství, popř. z funkcí v profánní stavovské struktuře země, popř. dědictví po zesnulém bratru Zikmundu z Ditrichštejna, které znamenalo dočasnou analogickou koncentraci majetku, k jaké v případě Lichtenštejnů došlo po smrti Karlova bratra Maxmiliána (v případě Františka z Ditrichštejna později došlo k opěrné dekoncentraci ve prospěch Zikmundových potomků a některých dalších příslušníků rodu).⁴⁰ Počtem 1652 poddaných zaujímal Ditrichštejn před vypuknutím povstání za Karlem z Lichtenštejna až páté místo v zemi.⁴¹ Ditrichštejnovo mikulovské dominium nicméně disponovalo nepochybnou strategickou polohou, což se ukázalo také ještě v předbělohorském období, kdy se po přesunutí hlavního města monarchie zpět do Vídně náhle ocitlo na nejdůležitější cestě z metropole na Moravu.⁴² Výsostné postavení kardinála Ditrichštejna, který se postupně dostal do čela moravské církve i správy země, pak způsobilo, že Ditrichštejn v pobělohorských konfiskacích pro sebe a svůj rod dokázal získávat další rozsáhlé majetky po celé zemi. Z pátého místa mezi moravskou pozemkovou aristokracií pronikl jeho dědic Maxmilián z Ditrichštejna počtem 5 628 poddaných na místo druhé, což v relativních číslech znamenalo praktické zčtyřnásobení předbělohorského počtu. Jak je tedy patrné, u ditrichštejnské primogenitury představovala Bílá hora a následující konfiskace podstatně větší zlom v majetkových poměrech a relativní akceleraci extenzivních zisků, nežli jak tomu bylo u primogenitury lichtenštejnské.⁴³

Ještě podstatně komplikovanější cestou krácel Valdštejn. Jeho rodičovské statky v severních Čechách byly zanedbatelné, takže podstatně větší význam pro jeho předbělohorskou fázi kariéry jako pozemkového magnáta hrály zisky spojené s nekšovskými državami na Valašsku. Lesnatá a hornatá beskydská pohraniční panství Lukov, Rymice a Vsetín však nebyla příliš lidnatá ani výnosná, aby pro Albrechta z Valdštejna představovala významnou ekonomickou základnu pro jeho kariérní ambice.⁴⁴

majetek rodu. In: Vařeka, R. (ed.) *Knížecí rod Liechtensteinů v historii zemí Koruny české* (v předkládaném sborníku).

³⁹ Moravský zemský archiv Brno, G 138, Rodinný archiv Berchtoldů, Pamflet na konfiskační protokol po Bílé hoře, namířený proti Liechtensteinům a Dietrichsteinům s básní oplakávající porážku na Bílé hoře, inv. č. 593, kart. 199, 19. století.

⁴⁰ OBRŠLÍK, Jindřich - ŘEZNÍČEK, Jan - VOLDÁN, Vladimír: *Rodinný archiv Ditrichštejnů*. I-III. Inventář MZA Brno. Brno 1979, především úvodní studie s. 7-18

⁴¹ HRUBÝ, F.: *Moravská šlechta*, s. 107-169.

⁴² DŘÍMAL, Jaroslav: *Zemský dům v Brně*. Brno 1947, především s. 46-47; KNOZ, T.: Světla a stíny moravského stavovství. *ĎaS* 25, 2003, č. 3, s. 17-22.

⁴³ MATĚJEK, F.: *Bílá hora*, s. 92.

⁴⁴ VÁCLAVEK, M.: *Vlastivěda moravská. Vsacký okres*. Brno 1908; FIALOVÁ, V.: *Inventář hradu Lukova z let 1631-34*. *Naše Valašsko* 6, 1940, s. 1-14.

S celkovým počtem 835 poddaných ho dokonce neřadila ani do první patnáctky nejbohatších pozemkových magnátů v zemi a co do počtu poddaných ho dokonce předstihovali i někteří představitelé moravského rytířského stavu.⁴⁵ Jak se navíc ukázalo v krizové době povstání, šlo o velice nestabilní oblast, a tak Valdštejn na tyto své majetky a potažmo i na majetkové zázemí na půdě Moravského markrabství po porážce povstání rezignoval a svou majetkovou základnu přenesl do oblasti severních Čech.⁴⁶ Na rozdíl od Lichtenštejna či Ditrichštejna se tak vzdal značné části majetkové kontinuity prakticky výhradní složku svých aktivit učinil z majetkových operací, jejichž prostřednictvím sice získal rozsáhlé državy, nicméně problematičnost jeho postupu vedla ke značné nestabilitě a před polovinou třicátých let až k jeho konečnému pádu.⁴⁷ Albrecht z Valdštejna se sice v jistém smyslu pokusil navázat na západomoravskou majetkovou tradici Brtnických z Valdštejna a do svých operací v Čechách zapojil i svého příbuzného Adama mladšího z Valdštejna, nicméně ani to nevytvořilo silné rodinné majetkové uskupení, jako tomu bylo z Lichtenštejnů a do značné míry i u Ditrichštejnů. Majetky těchto rodů měly pozemkové majetky stabilní v dlouhém trvání. Naopak Valdštejnové v tomto ohledu museli vyrovnat s velkou krizí související s Albrechtovým dvojím upadnutím v nemilost a konečnou nepřímou popravou. Pouze parciálně svými zásluhami vyrovnali generalissimovi příbuzní z větve nejvyššího českého purkrabího Adama mladšího z Valdštejna, jenž sice v Čechách do značné míry vyplňoval přání svého příbuzného při různých majetkových převodech, naopak na Moravě nicméně dokázal vystupovat i značně samostatně a vedle valdštejnského dědictví třebíčského dokázal v rukou svého rodu v dlouhém trvání udržet i část dědictví jihomoravských Žerotínů.⁴⁸ Tak jako tak, i v oblasti majetkové držby se postup Karla z Lichtenštejna v porovnání s jeho největšími konkurenty jeví být nejstabilnějším.

Provázanost se stavovským prostředím země

V osmdesátých letech 16. století, v době nástupu „zlatého věku“ moravské stavovské demokracie, došlo k přestavbě brněnského zemského domu do podoby, jež by vyhovovala právní závažnosti i ceremoniálnímu charakteru zdejších jednání. Zároveň vznikla řada čtyřiaadvaceti v souladu s tehdejší manýrou italských kameníků zdomácnělých v příslušném brněnském cechu sochařsky zpracovaných erbů, které měly personifikovat nejdůležitější zemské úředníky. Vedle zemského hejtmána Fridricha staršího ze Žerotína, Čeňka z Lipé, Stanislava Pavlovského z Pavlovic, Jana a Karla ze Žerotína, Hynka Brtnického z Valdštejna, Smila Osovského z Doubravice či Tasa Meziříčského z Lomnice a dalších nejvýznamnějších reprezentantů panského a rytířského stavu na Moravě zde čestné místo zaujímá i erb Hartmana z Lichtenštejna na Lednici.⁴⁹ Ne nadarmo říká Paprocký, že „pana Hartmana

⁴⁵ HRUBÝ, F.: *Moravská šlechta*, s. 107-169.

⁴⁶ MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*. Praha 1992; MACŮREK, Josef: *Valaši v západních Karpatech*. Ostrava 1962; TÝŽ: *Rebelie na východní Moravě a severozápadním Slovensku*. Historické štúdie 3, 1957; DOSTÁL, František: *Valaši a protifeudální boje na Valašsku v letech 1620-1642*. ČMM 72, 1953, s. 129-183; TÝŽ: *Valašská povstání 1620-1644*. Vsetín 1966; TÝŽ: *Valašská povstání za třicetileté války (1621-1644)*. Praha 1956; JANÁČEK, J.: *Valdštejn a jeho doba*, s. 229-236; Fučíková, Eliška – Čepička, Ladislav (edd.): *Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?* Praha 2007, především část Terra felix, s. 198-259.

⁴⁷ KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře. Osoby, příběhy, struktury*. Brno 2001, kap. Valdštejnská majetková politika po Bílé hoře s. 138-144.

⁴⁸ KNOZ, T.: *Državy*, s. 144-166; MAŤA, P.: *Svědectví o zdivočelé době*. In: Koldinská, M. - Maťa, P. (edd.): *Deník renesančního dvořana. Adam ml. z Valdštejna. 1602-1633*. Praha 1997, s. 18-36.

⁴⁹ DŘÍMAL, J.: *Zemský dům*, s. 46-47 ; KNOZ, T.: *Světla a stíny moravského stavovství*, s. 17-22.

z Lichtenštejna erb v soudnici brněnské praví býti soudcem zemským. Ten se psal na Lednici. Zanechal sobě dva syny, kteříž toho času, když sem s touto knihou pracoval, živi byli.⁵⁰ A právě Hartmanův prvorozený syn Karel měl ovšem coby zemský hejtman dosíci v plejádě moravských stavů místo nejčestnější. „Er ward anno 1604 Kaysers Rudolphi II. Landes-Hauptmann in Mähren, welche Charge er aber anno 1606 wieder resignierte“, charakterizoval složitou politickou situaci stavovské Moravy počátku 17. století, jež byla spjata s Lichtenštejnovým hejtmanováním, Franz Christoph Khevenhüller.⁵¹

Obr. 3. Erb Hartmana z Lichtenštejna v rytířském sále Zemského domu v Brně. 80. léta 17. století. Foto Archiv města Brna.

Jedním z předpokladů nástupu osobní kariéry byla provázanost se stavovským prostředím v konkrétní zemi. Na této věci nic neměnila ani skutečnost, že po roce 1600 stále větší skupina šlechticů dávala přes stavovskými úřady přednost úřadům dvorským či vojenské dráze. Příslušnost k zemským stavovským úřadům však se v moravské šlechtické společnosti stále ještě značné prestiži a ještě o mnoho let později začínala nemalá část pozdějších císařových dvořanů a dvorských úředníků svou kariéru nejprve jako příslušníci stavovských úřadů. Vždyť mezi aristokraty s podobným kariérním postupem nechyběl ani velký následovník Lichtenštejnova soupeřníka, kníže Ferdinand z Ditrichštejna a sám Albrecht z Valdštejna alespoň na jistý čas koketoval s vojenskou kariérou ve službách moravských stavů.

Vedle příslušníků aristokratických rodů, které se stavovského života země účastnily tradičně, se na moravské politické scéně po roce 1600 objevila celá skupina šlechticů, jejichž působení v úřadech je zpravidla hodnoceno jako účelová a motivovaná snaha překloubit dosavadní politickou rovnováhu na procísařskou katolickou stranu.⁵² V případě Karla z Lichtenštejna jsou v podstatě naplněny obě

⁵⁰ PAPROCKÝ Z HLOHOL, B.: *Zrcadlo*, fol. 144v.

⁵¹ KHEVENHÜLLER, F. Ch.: *Conterfet Cupferstich*. Tomus 2, pag. 39.

⁵² VÁLKA, Josef: *Die „Politiques“: Konfessionelle Orientierung und politische Landesinteressen in Böhmen und Mähren (bis 1630)*, In: Bahlcke, J. – Bömelburg, H.-J. – Kersken, N. (ed.): *Ständefreiheit und Staatsgestaltung in*

předchozí kriteria. Na stavovském životě země se Lichtenštejnové podíleli v několika generacích, jak o tom svědčí i erb Hartmana (II.) z Lichtenštejna umístěný v brněnském zemském domě mezi erby ostatních příslušníků zemského sněmu a soudu. Ostatně, Hartman (II.) z Lichtenštejna dokázal – v souladu s dobovými zvyklostmi rodící se středoevropské aristokracie – paralelně působit ve službách císaře Rudolfa II. i hned několika stavovských obcí.⁵³ Hartmanův syn Karel (I.) z Lichtenštejna proto v moravském stavovském prostředí vyrůstal od mládí a byl v něm přirozeným způsobem integrován. Jeho postupná cesta směřující až k titulu moravského zemského hejtmana proto na Moravě zpravidla nebyla dávána do souvislosti s kariérami Ladislava Berky z Dubé, Ladislava z Lobkovic nebo Zikmunda z Ditrichštejna, nicméně Karel z Lichtenštejna i do této skupiny přece jen svým způsobem patřil. Jeho úspěšná kandidatura do úřadu zemského hejtmana totiž souvisela s programovaným dočasným nástupem skupiny katolických radikálů a také s jeho předchozí konverzí.⁵⁴ Lichtenštejn, ač ani on sám nebyl typickým radikálem, měl v nejvyšším zemském úřadě nahradit generaci politiků hledajících kompromis – českého bratra Fridricha staršího ze Žerotína či katolíka Jáchyma Haugvice z Biskupic.⁵⁵ Lichtenštejnovo angažmá ve stavovské politice se zcela proměnilo jeho povznesením do knížecího stavu a předáním Opavského knížectví,⁵⁶ resp. uvedením do úřadu českého místodržícího. Karel z Lichtenštejna se ani po roce 1613, popř. 1621 nepřestal zabývat otázkami moravské politiky, nicméně to již činil ze zcela jiného horizontu.⁵⁷

Pokud jde o komparaci s angažmá Františka z Ditrichštejna, lze říci, že jejich kariéry jsou srovnatelné pouze prvoplánově. Například tím, že obě po porážce stavovského povstání vrcholily dosazením do úřadu zemského hejtmana-místodržitele, v jednom případě v Čechách, ve druhém na Moravě. Ditrichštejn nicméně na rozdíl od Lichtenštejna nestoupal po jednotlivých příčkách moravské stavovské politiky. Prakticky ve stejné době, kdy Lichtenštejn dospěl úřadem zemského hejtmana k prvnímu vrcholu své kariéry, je Ditrichštejn bez předchozího růstu dosazen rovnou do pozice, která

Ostmitteleuropa. Übertationale Gemeinsamkeiten in der politischen Kultur vom 16.-18. Jahrhundert. Leipzig 1996, s. 229-242.

⁵³ PRESS, V.: *Das Haus Liechtenstein*, s. 31-47.

⁵⁴ WINKELBAUER, T.: *Karrieristen oder fromme Männer? Adelige Konvertiten in den böhmischen und österreichischen Ländern um 1600*. In: Chocholáč, B. – Jan, L. – Knoz, T. (ed.): *Nový Mars Moravicus*. Brno 1999, s. 431-452.

⁵⁵ VÁLKA, J.: *Dějiny Moravy. II. Morava reformace, renesance a baroka*. Brno 1995, s. 45-48; KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské*. I. Praha 1900, především s. 137-145

⁵⁶ FUKALA, Radek: *Státoprávní spor o opavské knížectví a stavovství ve Slezsku (1529-1621). K úloze mocenských elit v raném novověku*. In: Malíř, J. – Vlček, R.: *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek*. Brno 2002, s. 85-92; TÝŽ: *Protilychtenštejnská opozice na Opavsku v letech 1613-1617*. ČMM 120, 2001, s. 67-90; ZUKAL, Josef: *Die Liechteinsteinische Inquisition in den Herzogtümern Troppau und Jägerndorf aus Anlass der Mansfeldischen Rebellion 1626-1627*. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens, 1912.

⁵⁷ D'ELVERT, Christian: *Die Bestrafung der böhmischen Rebellion, insbesondere die Correspondenz Ferdinand II. mit dem Fürsten Liechtenstein. Weitere Beiträge der Böhmisches Ländern im siebzehnten Jahrhunderte*. Schriften der historisch-statistischen Sektion. Bd. 17. Brünn 1968; PETRÁŇ, Josef: *Staroměstská exekuce. Několik stránek z dějin povstání feudálních stavů proti Habsburkům v letech 1618-1620*. ²Praha 19996, s. 76-82 (zde charakteristika důvodů jmenování Karla z Lichtenštejna do úřadu českého místodržitele a jeho působení). O postupu Karla z Lichtenštejna na pomyslném žebříčku stavovských úřadů a hodností srovnej STARÝ, Marek: *„Neviděl bych žádného hodnějšího ouřadu hejtmanského mimo pana Karla z Lichtenštejna“*. (*Lichtenštejnové v moravské zemské správě doby předbělohorské*). In: Vařeka, R. (ed.) *Knížecí rod Liechtensteinů v historii zemí Koruny české (v předkládaném sborníku)*; BRŇOVJÁK, Jiří: *Vzestup rodu Liechtensteinů ve světle nobilitačních privilegií ze 17. a 18. století*. In: tamtéž.

je s Lichtenštejnovým hejtmanstvím srovnatelná. Ditrichštejn se po smrti Stanislava Pavlovského stal hlavou olomoucké diecéze a z titulu této funkce také automaticky dosáhl knížecího titulu.⁵⁸ Společně s Lichtenštejnem proto spolupředsedal zemskému sněmu.⁵⁹ Jak situaci popisuje Pavel Balcárek, již na prvním sněmovním sezení ve Znojmě 31. ledna 1600 tak musel čelit rozpačitému přijetí, a to hned z několika stran. Představitelé moravské šlechty, kteří ho znali málo a pouze jako mladého aristokrata jen těžko přijímali skutečnost, že se bez obvyklého kariérního postupu ihned považuje za přední úd stavovské obce a v souvislosti s tím vyžaduje i náležitou ceremoniální úctu. V případě nekatolických stavů k tomu navíc přistupovaly také obavy z možné radikalizace protireformačních kroků. Ditrichštejn se ovšem dostal do rozporu také s reprezentanty panovnické moci na sněmu, kteří byli v předchozí době a za sedisvakance na stolci olomouckých biskupů zvyklí na sněmu zaujímat nejpřednější lavice, jež ovšem Ditrichštejn jakožto kardinál, biskup, kníže a aristokrat v jedné osobě důsledně vyžadoval pro sebe.⁶⁰ Rozdíl v kariérách Lichtenštejna a Ditrichštejna byl ostatně vnímán i jejich současníky z řad moravské stavovské obce a proto v Ditrichštejnově případě vyvolal odpor stavovských konzervativců na čele s Karlem starším ze Žerotína, ačkoliv skrytý do právní argumentace o zemském úředním jazyku.⁶¹ I přes tyto počáteční potíže a přes jeho vysoké postavení v rámci univerzální církve se kardinál Ditrichštejn s moravským stavovským prostředím neobyčejně sžil a v jistém smyslu slova toto sepětí trvalo až do jeho smrti roku 1637.⁶²

V případě Albrechta z Valdštejna lze potom vystačit s konstatováním, že jeho výchozí předpoklady se dráhy ve stavovské politice na rozdíl od Lichtenštejna a Ditrichštejna dotýkaly jen okrajově. V době svého mládí v Čechách se angažovat nestihl, a to přestože se mohl řídit příkladem svého příbuzného Jana z Valdštejna na Hrádku nad Sázavou, jenž zastával úřad zemského sudího, anebo svého poručníka Jindřicha Slavaty z Chlumu a Košumberka. Na Moravě Albrecht se sice později stal velitelem jednoho ze stavovských pluků, pro který na jaře roku 1610 naverboval 600 mušketýrů, což svým způsobem lze považovat za určitý druh kariéry ve stavovských službách. Nicméně v civilní politické dráze dával před působením v zemských orgánech přednost dvorské službě. Josef Janáček v této souvislosti konstatoval, že Valdštejnovi stavovská politika nikdy nepřiřostla k srdci, a to ani v jejím katolickém pojetí, jak ji na počátku 17. století na Moravě ztělesňovali na příklad Zikmund z Ditrichštejna, Ladislav z Lobkovic nebo Ladislav Berka z Dubé. Nestalo se tak i přesto, že byl po příchodu na Moravu účasten bouřlivých událostí na zemském sněmu v Ivančicích, které pod taktovkou Karla ze Žerotína a Karla z Lichtenštejna vedly až k sesazení dosavadního zeměpána a stavovská politika bez ohledu na konfesi by se tak mohla zdát být v daném okamžiku na vrcholu a vést k rychlé kariéře. Valdštejn si ji ne zvolil ani přes nepochybný vliv a osobní patronát známého moravského stavovského politiky Karla staršího ze Žerotína, který sice mladého Valdštejna doporučil ke dvoru císaře Matyáše, ale mezi řádky jeho přímluvných dopisů lze vyčíst jistou nedůvěru vůči dvoru a upřednostňování stavovské kariéry.⁶³ Vzhledem k tomu, jakou dráhu si Albrecht z Valdštejna již během následujících let mu absence zkušenosti se stavovskými úřady příliš nevalila. Na druhé

⁵⁸ BALCÁREK, P.: *Kardinál* (1990), s. 15-18.

⁵⁹ KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy*, I. Brno 1900, s. 1-16, III. Brno 1905, s. 2-29

⁶⁰ BALCÁREK, P. *Kardinál* (2007), s. 41-43.

⁶¹ CHLUMECKY, Peter: *Carl von Zierotin und seine Zeit 1564-1615*. I. Brünn 1862, s. 183-255; KNOZ, T.: *Natus Moravus, lingue Bohemus. Národ, stát, jazyk a kultura na Moravě raného novověku*. In: Malíř, J. – Vlček, R. (edd.): *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek. Sborník příspěvků z konference Češi nebo Moravané? K vývoji národního vědomí na Moravě, konané dne 28. 2. 2001 v Brně*. Brno 2001, s. 53-72.

⁶² VÁLKA, J.: *Dějiny Moravy*, s. 97-107.

⁶³ JANÁČEK, J.: *Valdštejn a jeho doba*, s. 16-43.

straně ovšem znamenala, že se v Čechách ani na Moravě nikdy úzeji nesžil s širším šlechtickým a stavovským prostředím a že dost možná i absence opory z této strany později jeho protivníkům napomohla ke snadnému odstranění Valdštejna z politické scény i k jeho neblahému konci.⁶⁴

V obecné rovině lze tedy konstatovat, že pobělohorská politická kariéra všech tří sledovaných mužů byla bezprostředním navázáním na předpoklady dané předbělohorským obdobím a že i v tomto ohledu představuje dráha Karla z Lichtenštejna největší prvky stability.

Konfesní příslušnost

Ač je dobou vzniku poněkud pozdní, lze ve sledovaném kontextu pracovat s freskou Jana Jiřího Etgense zobrazující založení paulánského kláštera ve Vranově nad Dyjí, prvořadém místě paměti Lichtenštejnů, Maxmiliánem z Lichtenštejna a jeho ženou Kateřinou z Boskovic. Uvedená freska symbolicky prezentuje hned několik základních principů spojovaných s raně novověkou středoevropskou společností. Nejen, že fundátorský pár představuje propojení představitelů Karlovy, resp. Maxmiliánovy generace Lichtenštejnského domu s Černoohorskými z Boskovic coby se starou moravskou šlechtou, po staletí se podílející za životě stavovské Moravy. Zároveň ukazuje, že na náboženské, resp. kulturní aktivitě se komplementárně podílely všechny složky pobělohorské společnosti: šlechta v pozici fundátora, církev v pozici provozovatele a naplňovatele duchovní myšlenky díla a měšťanstvo, které je reprezentováno umělcem vytvářejícím dílo. Právě umělecké dílo jako prostředek služby Bohu a lidem je potom prvkem, na něž se všechny uvedené složky koncentrují. V souvislosti s freskou z Vranova u Brna přitom nelze opomenout ani historicitu, s níž Jan Jiří Etgens založení vranovského kláštera Maxmiliánem z Lichtenštejna s odstupem sta let zaznamenal a která se shoduje s historicitou vrcholně barokních osobních a rodových historií a elogií ztvárněných lingvistickým jazykem.⁶⁵

Obr. 4. Freska Jana Jiřího Etgense se scénou založení paulánského kláštera na Vranově u Brna Maxmiliánem a Kateřinou z Lichtenšteina. 30. léta 18. století. Foto Jiří Mihola.

⁶⁴ KOLLMANN, J.: *Valdštejnův konec*, především s. 143-227.

⁶⁵ KUDĚLKA, Zdeněk – KRSEK, Ivo – STEHLÍK, Miloš – VÁLKA, Josef: *Barokní umění na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1996, s. 46-47; MIHOLA, Jiří: *Fratres minimi. Německo-česká provincie řádu paulánů v 16.-18. století*. Brno 2008 (nepublikovaná disertační práce), s. 419; ANTOŠOVÁ, Jana: *Jan Jiří Etgens – kostel sv. Janů, Vranov u Brna, Czenstochovská kaple v Brně-Zábrdovicích: brněnská díla v umělcově tvorbě*. Brno 2009 (nepublikovaná magisterská práce), s. 36-50.

Je nepochybné, že jedním ze základních předpokladů úspěšné kariéry aristokrata v období kolem roku 1620 bylo ztotožnění se s katolickým císařem ve víře. I když příklady Karla staršího ze Žerotína či Štěpána Schmidta z Freihofenu ukazují, že i po porážce stavovského povstání se mohl nekatolík těžit přízni panovníka a působit v nově se formujících politických a úředních strukturách, šlo spíše o specificky motivované výjimky s časově omezenými možnostmi.⁶⁶ Příklad Ditrichštejna, Lichtenštejna a Valdštejna naopak ukazuje, že předpokladem zásadnější kariérního úspěchu bylo buď tradiční příslušnost ke katolické konfesi, anebo včasná precedenční konverze. I mezi sledovanými osobnostmi se proto vyskytují oba tyto vzorce. V dobových pramenech není apriori dáno, zda má být v atmosféře politické protireformace jako předpoklad úspěchu preferována katolická konfesní stálost či včasná vzorová konverze. Kardinála Františka z Ditrichštejna či například rakouského kancléře Jana Křtitele z Verdenberga mohl císař prezentovat jako příklady čistě a bez ohledu na probíhající reformaci zachované katolické tradice a s ní sekundárně i věrnosti Rakouskému domu.⁶⁷ Karel z Lichtenštejna, Adam a Albrecht z Valdštejna, Michael Adolf z Althannu a další konvertité byli pro dobovou císařskou propagandu a publicistiku příklady „napravených hříšníků“, kteří měli zásadním způsobem působit i na další příslušníky své generace, snad s výjimkou vybraných „nenapravitelných“ jednotlivců určených k precedentnímu potrestání.⁶⁸

Karel z Lichtenštejna i Albrecht z Valdštejna měli společný osud konvertitů z období nástupu protireformace na přelomu 16. a 17. století. Oba celé mládí strávili v prostředí reformace, včetně jednoty bratrské. Pro Lichtenštejna i Valdštejna je navíc společné, že na formování jejich osobností působili i význační českobratrští, kalvinističtí či kryptokalvinističtí teologové.⁶⁹ Dost možná i vědomí konfesní krize proto přivedlo Žerotína v okamžiku jen nedlouho následujícím po konverzích svých dvou přátel využít sporu mezi dvěma katolickými Habsburky k poslednímu pokusu o realizaci konfesně tolerantní stavovské politiky.⁷⁰

Na jihomoravských panstvích Lichtenštejnů se po celá desetiletí předbělohorské éry velmi dařilo i některým radikálním směrům evropské reformace a příslušníci tohoto rodu zcela samozřejmě posílali své syny do protestantských či dokonce bratrských škol (o to větší kontrast lze zaznamenat vůči zprávě autora spisu *Conterfiet Cupferstich*, jejíž autor v životopisu Karla z Lichtenštejna mimo jiné

⁶⁶ KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace*, kap. Náboženské aspekty konfiskací, s. 622-657; MIKULEC, Jiří: *Mezi konverzí a emigrací. Vídeňský dvůr a náboženská loajalita šlechty v Čechách v prvních pobělohorských desetiletích*. In: Bůžek, V. – Král, P. (edd.): *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*. Opera historica 10, 2003, s. 397-414, zde s. 404. Srovnej též SCHILLING, Heinz: *Die Konfessionalisierung Europas – ihre Ursachen und die Folgen für Kirche, Staat, Gesellschaft und Kultur*. In: Bußmann, K. – Schilling, H. (edd.): 1648. Krieg und Frieden in Europa. München 1998, s. 219-228; TÝŽ: *Das konfessionelle Europa. Die Konfessionalisierung der europäischen Länder seit Mitte des 16. Jahrhunderts und ihre Folgen für Kirche, Staat, Gesellschaft und Kultur*. In: Bahlcke, J. – Strohmeyer, A. (edd.): *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart 1999, s. 13-62; REINHARD, Wolfgang: *Geschichte der Staatsgewalt. Eine vergleichende Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart*. München 1999.

⁶⁷ KNOZ, T.: *Državy*, s. 314-459; TERSCH, Harald: „*Prudenter, syncere, constanter*“. *Kanzler Verdenberg (1582-1648) und sein „Giornale“*. *Unsere Heimat* 66, 1995, s. 82-111.

⁶⁸ WINKELBAUER, T.: *Karrieristen oder fromme Männer?*, s. 431-452.

⁶⁹ HOLÝ, Martin: *Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělání šlechty z českých zemích na prahu novověku (1500-1620)*. Praha 2010, s. 179-200.

⁷⁰ KNOZ, T.: *Mähren im Jahre 1608 zwischen Rudolf und Matthias*. In: Bůžek, V. a kol.: *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608-1611)*, s. 331-362.

zdůraznil i skutečnost, že právě za vlády Karla z Liechtenštejna, původně vchovaného v evangelickém náboženství, byli roku 1622 z Prahy vyhnáni evangeličtí teologové a pražská univerzita byla předána jezuitům).⁷¹ Možná proto, když došlo roku 1599 ke konverzi Karla z Lichtenštejna, napsal jeho spolužák z ivančické bratrské akademie Karel starší ze Žerotína svůj známý odsudek: „Zcela nedávno se obrátil zády k pravdě jeden z nejpřednějších jeden z nejpřednějších pánů v naší zemi, ostatně šlechtic na slovo vzatý a poctivec. Byl však veden intrikami jezuitů a dvorskými sirénami.“⁷² Ačkoliv zprávy podávané do Říma papeži Klementu VIII. nunciem Spinellim hodnotily Lichtenštejnovu konverzi jiným způsobem, v případě Žerotínova svědectví jsou důležité tři skutečnosti. Lichtenštejn sám o sobě je zde ve vztahu ke konfesi označen za poctivce. Faktory, které ho přivedly ke konverzi leží mimo jeho vlastní osobu. V sakrální oblasti jsou to jezuité a jejich razantní ideologické aktivity, v profánní oblasti vidina dvorské kariéry. Ostatně po Lichtenštejnově konverzi skutečně prakticky bezprostředně následovala rychlá světská kariéra: úřad zemského hejtmana, knížecí titul, místodržitelství úřad. Ani jedné z těchto hodností by bez přestupu ke katolictví v dané nábožensko-politické konstelaci bez ohledu na svůj původ či na své osobní schopnosti nepochybně nedosáhl. Protože jeho konverzi bezprostředně následoval i rychlý majetkový růst, lze tento čin společně s Thomasem Winkelbauerem skutečně považovat za „konverzi z vnější příčiny“.⁷³ Zůstává otázka, zda jde o konverzi z vnějšího ovlivněního ve filozofických a teologických kategoriích neuvažujícího poctivce, jak ho líčí Žerotín. Tuto tezi ostatně s jinými důrazy později zopakoval o nunciu Caetano, jenž vylíčil Lichtenštejna jako muže, který se sice s velkou pompou účastní všech vnějších náboženských projevů, ve svém srdci je vůni nim nicméně „chladnější než led“.⁷⁴ Konfesní příslušnost Lichtenštejna, jež se navíc opírala také o církevní mecenát a fundátorství jeho bratří Maxmiliána a Gundakara, se nicméně i v bouřlivých okamžicích bockajovských nájezdů, habsburského bratrského sporu či stavovského povstání natolik stabilní a nezpochybnitelná, že mohla být pro církev i panovnický dům dostatečnou garancí jeho loajality a proto i předpokladem rychlé a zároveň kontinuální profánní kariéry.⁷⁵

Albrechta z Valdštejna, k jehož konverzi zřejmě došlo někdy kolem roku 1606, Thomas Winkelbauer podobně jako Karla z Lichtenštejna považuje za konvertitu z „převážně vnějších důvodů“. Naznačuje tedy, že ani on se příliš nezabýval vnitřní podstatou své konfesní příslušnosti a že před ní spíše upřednostňoval nenáboženské, tedy společenské či dokonce politické stránky konfesního zařazení.⁷⁶ Obecně se má zato, že Valdštejnova konverze jen těsně předcházela jeho konečnému zakotvení na Moravě a že ji významně ovlivnili olomoučtí jezuité. A byť se ani propojení s tímto zásadním protireformačním řádem v následujících letech neobešlo bez různých vnitřních proměn a peripetií, lze je považovat za zásadní vymezení směru.⁷⁷ Ten současná historiografie v podstatě jednoznačně považuje za oportunistický a dost možná, že na něj nahlíželi i jeho současníci, včetně Karla staršího ze Žerotína. Bezprostřední reakce na Valdštejnovu konverzi z pera Žerotína sice k dispozici není a ani s ním vůdce bratrské Moravy po konverzi nepřerušil styky, nicméně i Albrechtových náboženských

⁷¹ KHEVENHÜLLER, F. Ch.: *Conterfet Cupferstich*, fol. 39-40. Srovnej ČORNEJOVÁ, Ivana: *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*. Praha 1995; TÁŽ: *Dějiny univerzity Karlovy II. (1622-1802)*. Praha 1995.

⁷² REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.): *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*. Praha 1982, s. 107-108.

⁷³ WINKELBAUER, T.: *Fürst und Fürstendiener*, s. 89-93.

⁷⁴ WINKELBAUER, T.: *Karrieristen oder fromme Männer?*, s. 431-452; TÝŽ: *Fürst und Fürstendiener*, s. 92-93.

⁷⁵ WINKELBAUER, T.: *Fürst und Fürstendiener*, s. 93-94; 119-125.

⁷⁶ WINKELBAUER, T.: *Fürst und Fürstendiener*, s. 98.

⁷⁷ JANÁČEK, J.: *Valdštejn a jeho doba*, kap. Konverze, s. 54-58.

postojů se zřejmě týkal Žerotínův pozdější hořce sarkastický komentář o stromu a ovoci.⁷⁸ Zároveň si lze klást otázku, zda například císař Ferdinand II., ačkoliv právě jeho s Valdštejnem spojovala studia u jezuitů a následně také podpora vůči tomuto řádu, mohl věřit v opravdovost jeho konverze a tím i ve stabilitu a dlouhodobost jeho nábožensko-politického směřování.⁷⁹ Ačkoliv Lichtenštejn vystupoval v ryze náboženském ohledu podstatně vlažněji, jeho nábožensko-politické směřování se ve Ferdinandových očích mohlo jevit jako naprosto jednoznačné a nezpochybnitelné.

A samozřejmě, že právě tak tomu bylo i v případě Ditrichštejna, a to ačkoliv moravský biskup žádné sympatie vůči jezuitům neprojevoval a přestože v období své gubernátorské a hejtmanské vlády na Moravě svedl s císařem ohledně konkrétní podpory katolické víry a jejích jednotlivých konkrétních institucí četné spory.⁸⁰ Ferdinand si byl nepochybně vědom skutečnosti, že Ditrichštejn na jednu stranu jednoznačně ztělesňuje rekatolizaci a protireformaci země, na druhou stranu že nicméně jako konkurent Karla z Lichtenštejna v konkrétních majetkových záležitostech často upřednostňuje zájmy vlastního rodu před zájmy církve. Ditrichštejnova rodinná náboženská tradice i jeho teologické vzdělání samozřejmě mnohonásobně přesahovalo horizonty, jimiž se mohli vyznačovat jeho konkurenti Lichtenštejn a Valdštejn. Především parametr jeho náboženského vzdělání a „richelieuovského“ propojení církevní a státní politiky (a v Ditrichštejnově pojetí dokonce i zemské politiky) by dokonce mohl alespoň v teoretické rovině mohl být podstatně silnějším předpokladem pro úspěšnou kariéru. Vždyť Lichtenštejn i Valdštejn vyrůstali v provinciálním prostředí, zatímco Ditrichštejnova osobnost se formovala v okruhu španělského a posléze římského papežského dvora, včetně osobního vztahu se samotným Klementem VIII.⁸¹ Také myšlenková úroveň Ditrichštejnovy korespondence několikanásobně převyšuje niveau korespondence Lichtenštejnovy a Valdštejnovy. Jak se ovšem ukázalo, například ve všech zásadních sporech prvních dvou dvacetiletí 17. století, ať se to týká bratrského sporu, stavovského povstání a jeho potrestání, anebo třeba nepřímého souboje s Lichtenštejnem o úřad českého místodržitele, neznamenalo ani vzdělání, nezpochybnitelná víra a konfesní příslušnost, resp. přínáležitost k zemskému prelátskému stavu i univerzálnímu vysokému kléru žádnou významnou výhodu. Na druhé misce vah nespíše nacházely některé kardinálové osobní dispozice, které vyvolávaly nedůvěru na straně panovníka a způsobovaly komplikace v jeho kariéře. Jeho víru a rekatolizační úsilí například vyvažovaly některé projevy v jeho osobním životě, které v okamžiku náboženských proměn nepředstavovaly dobrý příklad zbožného preláta. Jeho protireformační úsilí v úřadě zemského hejtmana zase vyvažovala již zmiňovaná evidentní snaha v konkrétních majetkových sporech preferovat své vlastní příbuzné, a to někdy i na úkor moravské církve.⁸²

Jak bylo uvedeno, konverze otevřela Karlu z Lichtenštejna cestu nejdříve k hejtmanskému úřadu a posléze i k hodnosti opavského knížete, místodržitele v Českém království a rytíře Řádu zlatého rouna. Podobně tomu bylo i u Valdštejna. V případě obou konvertitů se navíc jejich konfesně určovaná politická dráha vázala také na četné náboženské fundace, jež se podobaly fundacím

⁷⁸ REJCHRTOVÁ, N. (ed.): *Karel starší ze Žerotína*, s. 174.

⁷⁹ FRANZL, J.: *Ferdinand II.*, především s. s. 21-26. Pevná katolická náboženská víra byla tradičně považována za jednu z předních ctností císaře Ferdinanda II., jak o tom svědčí i charakteristiky podané perem jeho životopisců. CURTIUS, Johann J.: *Tugenden Kayser Ferdinandi II.* Wien 1638; (LAMORMAIN, Wilhelm:) *Ferdinandi II. christliche, heroische Tugenden.* Leipzig 1726 (jako součást spisu *Annales Ferdinandeii*.)

⁸⁰ KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace*, s. 144-151.

⁸¹ PARMA, T.: *Olomoucký biskup*, např. s. 82, kde uvedeno vyobrazení „Papež Kliment VIII. předává Františku z Dietrichsteina kardinálský klobouk.“

⁸² BALCÁREK, P.: *Kardinál* (2007), např. v závěrečném zhodnocení s. 180-185; CATALANO, A.: *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách.* Praha 2008.

tradičních katolíků Ditrichštejnova typu a jejichž zásadní směr předurčil osobním příkladem císař Ferdinand II. Vzor tradičního zbožného preláta a vzor aktivního konvertity fungovaly paralelně vedle sebe a rozdíl mezi nimi se navíc s postupem času stíraly. V případě Lichtenštejnů se navíc vztah k víře a katolické církvi stal jedním z trvalých rodových atributů, a to ve větší míře nežli v případě Ditrichštejnů nebo Valdštejnů.

Vztah k panovníkovi a panovnickému domu

Karel z Lichtenštejna bývá dobovými výtvarnými prostředky zpravidla zpodobňován v kontextu svého sociálního postavení jednoho z „nových knížat“ přelomu 16. a 17. století. Zdůrazňována bývá jeho urozenost, knížecí majestát a civilní funkce nejvyššího místodržitele v Království českém, tedy vesměs atributy civilní kariéry. Ve světě vizuálních výrazových prostředků jsou tyto osobní atributy materializovány prostřednictvím řetězu rytíře Řádu zlatého rouna, který Lichtenštejna řadil mezi nejvýše postavené osoby monarchie, osoby postavené nejbližší samotnému císaři.⁸³ Ve shodě s dobovým přístupem, který bez ohledu na skutečný stav prezentoval všechny významné osobnosti profánního světa zároveň jako vojevůdce a válečníky, lze však knížete Karla z Lichtenštejna spatřit portrétovaného v dobové zbroji, a to mimo jiné v grafické formě i v oficiální galerii významných osobností Conterfet Cupferstich z pera Františka Kryštofa Khevenhüllera. Kníže Karel z Lichtenštejna tak má nezastupitelné místo mezi osobami, které jsou v titulu Khevenhüllerova spisu příznačně označeny jako „jenige vornehme Ministren und hohen Officiern, so von Kaysers Ferdinand des Andern Geburth an, bis zu Desselben seeligsten Hintritt (...) gedienet“.⁸⁴

Obr. 5. Portrét Karla z Lichtenštejna v díle Franze Christopa Khevenhüllera Conterfet Cupferstich. Počátek 18. století. Foto Tomáš Knoz.

⁸³ KALÁBOVÁ, Lenka - KONEČNÝ, Michal (edd.): *premium laborum non vile. Rytíři zlatého rouna na Moravě*. Brno 2009. Srovnej též HAUPT, H.: *Fürst Karl I. von Liechtenstein*. I.

⁸⁴ KHEVENHÜLLER, F. Ch.: *Conterfet Cupferstich*, II. pag. 39.

Pokud bychom měli charakterizovat hlavní rozdíl mezi životopisem Karla z Lichtenštejna obsaženým v *Zrcadlo slavného markrabství moravského z konce 16. století* a podstatně mladším životopisem ze spisu *Conterfet Cupferstich*, jde především o základní obraz představovaného aristokrata. U Bartoloměje Paprockého jde o obraz mladého šlechtice, jehož nadějná začínající kariéra se opírá především o rodovou kontinuitu vytvářenou slavnými činy jeho předků ve službách historickým panovníkům. V *Conterfet Cupferstich* je vytvořen obraz naprosto odlišný. Zde vystupuje vyhraněná osobnost, charakterizovaná především vlastními zásluhami o panovnickou dynastii, z nichž vyplývají úspěchy v budování vlastního knížecího domu.⁸⁵

Za součet všech předpokladů lze považovat politický a osobní vztah k panovníkovi. Zpravidla se jednalo o blízkost symbolickou, v některých konkrétních případech mohla tato symbolická blízkost nicméně přerůst v blízkost fyzickou. Jako příklad lze uvést známou cestu císaře Ferdinanda II. na sjezd do Řezna. Výběr panovníkova doprovodu na jedné straně předurčoval a hierarchizoval tábor císařových přívrženců, na druhou stranu aristokratům z císařova doprovodu situace umožnila vyvíjet na panovníka bezprostřední vliv a získávat na panovníkovy některé výhody na úkor nepřítomných nebo více na distanc stojících konkurentů, a to například při získávání konfiskovaných statků.⁸⁶ „Služba Rakouskému domu“ se při získávání různých majetkových či kariérních výhod stala jedním ze základních kritérií. V některých případech se obzvláště oceňovala, pokud byla uskutečňována hned několika generacemi šlechtického rodu, anebo pokud byla oceněným šlechticem vykonávána ve prospěch několika po sobě jdoucích habsburských panovníků.⁸⁷ Lichtenštejn se za Rudolfa II. stal moravským zemským hejtmanem, aktuální podpora Matyáše Habsburského během „Bruderzwistu“ mu vynesla zisk Opavského knížectví a podpora Ferdinanda II. v době stavovského povstání měla vliv na jeho jmenování českým místodržitelem.⁸⁸ Z předchozího textu by zdánlivě mohlo vyplývat, že kontinuita služba panovníkům či zeměpánům je spjata především s Habsburskou dynastií. Pokud se ovšem opět vrátíme k výše několikrát citovanému svědectví podanému Bartolomějem Paprockým, „jsou častokrát k mnohým pilným věcem králův českých a margkrabův moravských, potřebování bývali“. Paprocký ve svém popisu dějin Lichtenštejnů, v němž se odvolává na Václava Hájka z Libočan i polské kronikáře, sice neopomíjí ani službu středověkých a raněnovověkých Lichtenštejnů rakouským vévodům z rodu Babenberků i Habsburků (například v bojích proti polským králům), tuto skutečnost nicméně vyvažuje zdůrazněním jejich vztahů k českým králům a moravským markrabatům, ať již šlo o Přemyslovce, Lucemburky, Matyáše Korvína, Jagellovce nebo Habsburky.⁸⁹ Valdštejnův kariérní růst byl v tomto ohledu předurčen poněkud jinými výchozími prvky, nicméně po dlouhou dobu měl strmý sklon směrem vzhůru. Tam kde byl Lichtenštejn odměňován civilními úřady, byl Valdštejn oceňován vojenskými hodnostmi a majetkovými zisky. Některými hodnostmi a úřady se Karlovi z Lichtenštejna dokonce přibližoval. Například, když po jeho smrti převzal úřad prezidenta konfiskační komise v Českém království.⁹⁰ Podobně jako Karel z Lichtenštejna dokonce pronikl do

⁸⁵ PAPROCKÝ Z HLOHOL, B.: *Zrcadlo*, fol. 142v-145r; KHEVENHÜLLER, F. Ch.: *Conterfet Cupferstich*, pag. 39.

⁸⁶ KHEVENHÜLLER, F. Ch.: *Conterfet Cupferstich*, anno 1622, pag. 1624-1631. KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace*, s. 514-519. Této skutečnosti si povšiml i Pavel Skála ze Zhoře. TIEFTRUNK, Karel (ed.): *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká*. V. Praha 1870, s. 279-280.

⁸⁷ KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace*, s. 119-128. Fenomén „věrné služby“ nebyl v souvislosti s konfiskačním procesem a s přidělováním konfiskovaných statků výhradní záležitostí pobělohorských vítězů. Jako s běžně přijímaným principem se s ním lze setkat již před Bílou horou a termín „věrná služba“ nechyběl ani v dokumentech vydávaných stavovským direktoriem nebo zimmím králem Fridrichem Falckým.

⁸⁸ BRŇOVJÁK, Jiří: *Vzestup rodu Liechtensteinů ve světle nobilitačních privilegií ze 17. a 18. století*. In: Vařeka, M. (ed.) *Knížecí rod Liechtensteinů v historii zemí Koruny české (v předkládaném sborníku)*.

⁸⁹ PAPROCKÝ Z HLOHOL, B.: *Zrcadlo*, fol. 142v-145r.

kategorie „nových“ knížat, když po vojenských vítězstvích a sklonku dvacátých let 17. století převzal Zaháňské knížectví.⁹¹ Rozdíl ve výchozích podmínkách i ve způsobu realizace kariéry nicméně způsobil základní rozdíl mezi Lichtenštejnem a Valdštejnem v jejím vyústění.

Pokud jde o kardinála Ditrichštejna, jeho kontakt s Lichtenštejnem lze charakterizovat jako dlouhodobě konkurenční vztah, který postupně přerůstal do polohy antipatie. Jejich vzájemná konkurence vyvrcholila v době končícího stavovského povstání, kdy se Lichtenštejn a Ditrichštejn střetli o pozici císařského místodržitele v Českém království. Olomoucký biskup musel ustoupit a spokojit se s úřadem gubernátora na Moravě. Císař Ferdinand II. se sice o kardinála mohl opřít jako o spolehlivého správce země i v základních krocích, které uskutečnil při potrestání povstání a při rekatolizaci Moravy, přesto však postupně méně a méně důvěřoval Ditrichštejnovým politickým doporučením. Například při rozdělování konfiskátů zpravidla upřednostňoval vlastní a Lichtenštejnovy pretendenty před pretendenty kardinála. Ditrichštejn nicméně svou pozici dokázal důsledněji využívat ke svému prospěchu a podobně jako Valdštejnovi se mu dařilo využívat své klientely k výhodám i majetkovým ziskům. Přibližně z této situace vzniká známý dopis Karla z Lichtenštejna adresovaný jeho bratru Gundakarovi, jenž je svého druhu sumářem konkurenčního boje mezi Lichtenštejnem a Ditrichštejnem o to, kdo z nich má větší zásluhu o Rakouský dům. Český místodržitel v listu svého mladšího bratra dlučího na Moravě, aby počínání kardinála z Ditrichštejna. Podle jeho informací se totiž Ditrichštejn vykazoval takovými zásluhami o Rakouský dům, které mu měly přinášet značný symbolický i konkrétní majetkový zisk. Lichtenštejn se cítil degradován, protože své vlastní zásluhy o Rakouský dům stavěl podstatně výše. Gundakar měl proto kardinála sledovat a podávat Karlovi přesné informace o jeho krocích v této záležitosti.⁹²

⁹⁰ KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace*, s. 400-401. Roku 1627, po smrti dlouholetého nejvyššího českého místodržícího a zároveň vůdčí postavy zdejších konfiskací Karla z Liechtensteina, musela být jmenována další speciální „transakční“ komise, která měla celý konfiskační proces dovést ke konci. Dost možná však lze hovořit o jedné z méně rozsáhlých konfiskačních vln. Oživení konfiskačního procesu nejspíše souviselo také s přípravou a vydáním Obnoveného zřízení zemského a také se situací na válečném poli, především s aktivitou dánského a saského vojska, která na sklonku dvacátých let a na počátku let třicátých s podporou českých emigrantů pronikla do střední Evropy a dokonce opakovaně překročila hranice Českého království. Do května roku 1630 bylo podle Bílka dovedeno do pořádku celkem 196 dosud nedořešených konfiskačních případů. Jednáno ovšem bylo s podstatně větším množstvím zúčastněných osob. Tomáš V. Bílek hovoří o tom, že jich bylo více jak pět set. Nově byly konfiskovány statky osob, které se podílely na dánském a saském vpádu. Tuto fázi konfiskací přitom císař Ferdinand II. svěřil Albrechtovi z Valdštejna, který byl v jedné osobě také hlavním nabyvatelem konfiskátů z tohoto období.

⁹¹ JANÁČEK, J.: *Valdštejn a jeho doba*, s. 284-289; MAŤA, P.: *Svět české aristokracie*, s. 67-76.

⁹² Politická konkurence, jež nejednou ústila až ve vzájemnou řevnivost a nepřátelství, se projevovala i mezi stejně postavenými či dokonce nejvýše postavenými příznivci císaře Ferdinanda II., kteří potom vůči sobě neváhali použít nejrůznějších prostředků a intrik. Nezáleželo přitom, byl-li předmětem sporu zisk konfiskátu anebo jiná výhoda. V takovém případě se strany předháněly i v tom, aby oproti svému konkurentovi zdůraznily význam vlastní zásluhy a vlastní „věrnost Rakouskému domu“. Tento typ konkurence mezi nejvyššími příznivci císaře nebyl ve dvacátých letech 17. století ničím výjimečným, ve velmi vysoké míře se projevil ve vztahu mezi Karlem z Lichtenštejna a kardinálem Františkem z Ditrichštejna. Oba si totiž činili nárok být ve věcech politiky pravou rukou císaře. Ne náhodou jejich politický spor v období konfiskací vyústil i do finanční oblasti. Jeden druhého hlídali, jestli náhodou u císaře příliš nevyzdvihuje svoje zásluhy a netěží z toho nadmíru i finančními zisky. Na sklonku července roku 1621 tehdejší český místodržící Karel z Lichtenštejna, který kvůli své nepřítomnosti na Moravě neměl o Ditrichštejnově počínání dostatečné množství podrobných informací, požádal svého bratra Gundakara, aby pro něj provedl jisté interní detektivní zkoumání. Karel se totiž doslechl, že kardinál Ditrichštejn na Moravě zavedl novou progresivní kontribuci, která hodně vynáší, že však sám peníze podle tohoto zákona neplatí. Taková nesrovnalost by podle Lichtenštejna měla být okamžitě doplacena a kardinál by měl dlužnou částku nahradit. Gundakar se měl přičinit o to, aby byla v placení daně na Moravě zachována rovnost. Pokud by bylo důvodem kardinálova vynětí z povinnosti kontribuci platit uznání jeho zásluh za „věrnou službu Rakouskému domu“, potom on, Karel z Lichtenštejna, má přece zásluhy mnohem větší

Karel z Lichtenštejna zemřel roku 1627 a na jeho místo již nebyl jmenován žádný nejvyšší místodržitel a již vůbec ne jeho syn. Kardinál Ditrichštejn musel přibližně ve stejnou dobu zažít symbolické (a zároveň i finanční) ponížení své hodnosti z moravského gubernátora do ústavně obvyklé hodnosti zemského hejtmána, jež symbolizovalo „obnovení“ vlády prostřednictvím zemských zřízení na úkor vlády prostřednictvím císařských dekretů na normalizaci ústavních poměrů prováděnou především na úkor „místokráľů“. Po jeho smrti byl již ani tato hodnost neměla náležitého lesku a kromě toho byl pro správu země jmenován kráľovský tribunál coby kolektivní správní orgán. Albrecht z Valdštejna byl z hodnosti císařského generalissima odvolán dokonce dvakrát, podruhé s osudovým koncem.⁹³

ZÁVĚR

V dlouhých dějinách působení rodu Lichtenštejnů ve střeďoevropském prostoru představuje období sklonku 16. a první poloviny 17. století, jež je personifikováno především osobností knížete Karla z Lichtenštejna a sekundárně jeho mladšími bratry Maxmiliánem a Gundakarem, jeden ze zásadních momentů. Během let 1590-1650 bylo dokončeno začlenění rodu do struktur země a nastartováno jeho začlenění do nově se tvořících struktur habsburské monarchie. Karel z Lichtenštejna se postupně stal nejvyšším stavovským úředníkem v zemi a poté nejvyšším císařským úředníkem v čelní ze zemí svatováclavské koruny. Pronikl mezi příslušníky císařské tajné rady, nově se tvořící knížecí vrstvy a také do řad elitní společnosti rytířů Řádu zlatého rouna. Ještě před Bílou horou svazkem s Černošskými z Boskovic dotvořil po staletí budovanou pevnou síť rodových držav na Moravě, ve druhé etapě doplněnou žerotínskými statky získanými z pobělohorských konfiskací. Knížecí titul mu přinesl zároveň rozsáhlou držbu v podobě Opavského a později i Krnovského knížectví. O povýšení panství moravské lichtenštejnské sekundogenitury na knížectví se ještě před polovinou 17. století pokoušel i Karlov mladší bratr Gundakar. Povznesení rodu se ve sledovaném období dělo díky Karlovi, Maxmiliánovi, Gundakarovi a Karlu Eusebiovi z Lichtenštejna i na poli kultury, a to jak vznikem rozsáhlé umělecké sbírky na lichtenštejnských panstvích, tak i rozsáhlými architektonickými podniky ve Valticích, v Lednici, v Moravské Třebové, Moravském Krumlově, Uherském Ostrohu. Ve všech uvedených kriteriích lze říci, že se kariéra Karla z Lichtenštejna podobá životním drahám jeho nejdůležitějších soupeřů Františka z Ditrichštejna a Albrechta z Valdštejna. Především v případě Valdštejna lze ovšem hovořit o podstatně slabší výchozí pozici a specifický průběh kariéry vázané na vojsko a válku. Právě proto konec války spojený s uzavřením pražského míru pro Valdštejna znamenal i dramatický konec kariéry a komplikaci pro pokračování rozvoje rodu i v jeho vedlejších větvích. Také kariéra Františka z Ditrichštejna byla ve srovnání s kariérou Lichtenštejna podstatně méně standardní, a to jeho sepětím s prostředím církve na úkor svazku se zemsky vymezeným prostředím Moravy. Ačkoliv František Ditrichštejn dokázal transformovat své kariérní úspěchy v rozvoj vedlejších větví rodu, dělo se tak ve všech kriteriích na o stupeň nižší úrovni nežli u Lichtenštejnů. Lze říci, že to byl právě Karel z Lichtenštejna, kdo v rámci bělohorské generace česko-moravské aristokracie vykazoval největší předpoklady k rozvoji osobní i rodové kariéry a tyto předpoklady také nejen pro sebe, ale i pro své nástupce dokázal nejlépe naplnit.

Stať byla vydána v německé jazykové mutaci v publikaci:

TOMÁŠ KNOZ, Dietrichstein, Wallenstein, Liechtenstein – Drei Wege zum Erfolg. In: Marek Vařeka – Aleš Zářický (red.): Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Geschichte der Länder der böhmischen Krone. Ostrava – Vaduz 2013, s. 119-146.

než kardinál. To by samozřejmě mělo být vyjádřeno také finančně. Státní ústřední archiv Praha, 17/2, Morava, inv. č. 6144, 31. 7. 1621. KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace*, s. 535-537.

⁹³ KOLLMANN, J.: *Valdštejn a evropská politika*, s. 377-404; TÝŽ: *Valdštejnův konec*, s. 174-227.